

Ε Ζ Α Γ Ν Θ

Π Κ Τ ε χ Α

Λ Ο Γ Ο Υ

ΤΕΥΧΟΣ 1^ο

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ
2020

Χ Α Ρ Ι Ν

Ξ Α Ο δ Σ Φ

Κ μ Η Ω Ξ Ε

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ

- ♦ **Σημείωμα του αρχισυντάκτη**
του Τ. Αγγελίδη..... σ.1

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

- ♦ **Η μετάφραση και η επίδρασή της στη γλώσσα των ανθρώπων**
του Τ. Αγγελίδη σ.2

ΓΛΩΣΣΑ

- ♦ **Πλούσιοι και φτωχοί**
του Π. Παπακαλού..... σ.6
- ♦ **Η γραφή της λέξης μ(ε)ικτός και των άλλων λέξεων της ίδιας οικογένειας**
του Γ. Μαθιουδάκη..... σ.8
- ♦ **Κάποιες σκέψεις σχετικά με το ερώτημα της ορατότητας των φύλων στη γλώσσα**
της Μ. Σαλογιάννη..... σ.12
- ♦ **Η νομική γλώσσα ως καθρέφτης των κοινωνικών εξελίξεων: από την απεγκληματοποίηση ως την πολιτική ορθότητα**
της Μ. Κορομπίλια..... σ.15

ΟΡΟΛΟΓΙΑ

- ♦ **Μπαχαρικά: μια σύντομη ετυμολογική και ιστορική αναδρομή**
της Κ. Λαμπρούση..... σ.19
- ♦ **Μικρά ορολογικά**
του Τ. Αγγελίδη σ.20

Στο τεύχος αυτό
συνεργάστηκαν:

Αρθρογραφία:

Τάσσος Αγγελίδης

*Μεταφραστής – Ευρωπ.
Επιτροπή*

Μαρία Κορομπίλια

*Μεταφράστρια – Ευρωπ.
Επιτροπή*

Κατερίνα Λαμπρούση

*Μεταφράστρια – Ευρωπ.
Επιτροπή*

Γιώργος Μαθιουδάκης

*Μεταφραστής – Ευρωπ.
Επιτροπή*

Πέτρος Παπακαλός

*Γλωσσομαθής νομικός –
Δικαστήριο της ΕΕ*

Μάτα Σαλογιάννη

*Μεταφράστρια – Ευρωπ.
Επιτροπή*

Επιμέλεια:

Όλγα Καλατζή

*Ασκούμενη μεταφράστρια –
Ευρωπ. Επιτροπή*

Σπύρος Γοργόρης

Βοηθός – Ευρωπ. Επιτροπή

Οι απόψεις που διατυπώνονται στα άρθρα του «ΛΟΓΟΥ ΧΑΡΙΝ» απηχούν αποκλειστικά προσωπικές γνώμες των συγγραφέων τους και δεν δεσμεύουν κατ' ουδένα τρόπο την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τη Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης, το Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας ή τη συντακτική επιτροπή του περιοδικού.

ΚΥΡΙΟ ΑΡΘΡΟ

Σημείωμα του αρχισυντάκτη

ΤΟΥ ΤΑΣΣΟΥ ΑΓΓΕΛΙΔΗ

ΓΔΜ: Κύρια αποστολή μας είναι να παρέχουμε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή υψηλής ποιότητας μεταφραστικές και άλλες γλωσσικές υπηρεσίες

Όπως ίσως κάποιοι από εσάς θυμάστε, σε παλιότερη ημερίδα εκτός έδρας του Τμήματος («*Away day*») είχαμε συζητήσει την προοπτική έκδοσης ενός περιοδικού για τη γλώσσα και τη μετάφραση, με άρθρα για γενικότερα θέματα σχετικά με τη γλώσσα και τη μετάφραση αλλά και για θέματα που μας απασχολούν στην καθημερινή δουλειά μας, όπως π.χ. νεολογισμοί, ορολογία κ.λπ. Όπως επίσης θα ξέρουν οι παλιότεροι συναδέλφοι, υπάρχει ήδη ιστορικό περιοδικών στην ελληνική μετάφραση της Επιτροπής («Περί ..» περιόδου 1991-2, διαρδενικό, «Περί ...» περιόδου 2000, διαρδενικό, «Μεταφράζοντας», 2003-2009, διαρδενικό, «Ορολογικά Νέα», τοπικό λουξεμβουργιανό, 2006-2010). Υπάρχει δηλαδή από παλιά ανάγκη ενημέρωσης, έκφρασης, δημόσιου προβληματισμού, υποβολής προτάσεων και ανταλλαγής απόψεων για επίκαιρα και μη τυποποιημένα ζητήματα γλώσσας, διάδοσης της γνώσης και της ορθής πρακτικής, ενώ και τα σχετικά θέματα είναι πλέον πολλαπλάσια. Το καινούριο περιοδικό μας θα αποτελεί μέσο έκφρασης της δημιουργικότητας και του προβληματισμού των συναδέλφων όσον αφορά τα προαναφερόμενα βασικά θέματα αλλά και, κυρίως, μέσο ενημέρωσης, μεταβίβασης γνώσης και διάδοσης ορθής χρήσης της γλώσσας και εν γένει επισήμανσης εκφάνσεων/ιδιαιτεροτήτων της γλώσσας και των λέξεων. Επίσης, θα είναι μέσο ανάδειξης και προβολής του ορολογικού έργου του τμήματος αλλά και γενικότερα της ορολογίας, ενημέρωσης σχετικά με μέσα και εργαλεία, κλασικά και νέα. Τα άρθρα του περιοδικού, μικρά ή μεγαλύτερα σε έκταση, θα αφορούν καταρχήν και καταρχάς ζητήματα γλώσσας, μετάφρασης, ορολογίας στις διάφορες μορφές τους, αντίστοιχα

ζητήματα που ανακύπτουν από κείμενά μας, όπως π.χ. προβλήματα μεταφραστικά και λύσεις που δόθηκαν, νεολογισμούς και εισαγωγή τους στη γλώσσα, εξελίξεις στον χώρο της ορολογίας, της γλωσσολογίας ή της μεταφρασεολογίας, γενικότερα, άρθρα και/ή συνεντεύξεις καλεσμένων ομιλητών, κατά προτίμηση πρωτότυπα, στα ελληνικά, χωρίς όμως να αποκλείονται άλλες γλώσσες, π.χ. παρουσίαση σεμιναρίων/επιμορφώσεων σε τομείς που μας αφορούν, κριτικές/παρουσιάσεις βιβλίων σχετικά με τη γλώσσα, τεχνικά θέματα που αφορούν πλέον όλο και περισσότερο τη μετάφραση π.χ. η νευρωνική μετάφραση και, κατά δεύτερο λόγο, αναδημοσίευση άρθρων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Η επιλογή του τίτλου ήταν το πιο δύσκολο μέρος. Προτάθηκαν πολλά ενδιαφέροντα ονόματα, όπως π.χ. Μεταγλωσσικά, Γλωσσομεταφραστικά, Ώπα, Λευκός Πύργος (απ' τις καλύτερες προτάσεις) κ.λπ., αλλά καταλήξαμε στον τίτλο: **ΛΟΓΟΥ ΧΑΡΙΝ** (όχι απλώς με την έννοια του παραδείγματος χάριν αλλά και με την έννοια της αγάπης, του ενδιαφέροντος για τον λόγο, που εν αρχή ην). Το περιοδικό μας θα διαμορφώνεται ηλεκτρονικά, σε PDF, και θα διανέμεται στους συναδέλφους της Επιτροπής και των άλλων οργάνων. Ευπρόσδεκτη είναι επίσης η συμμετοχή συναδέλφων από άλλα όργανα με άρθρα τους. Φιλοξενούμε ήδη ένα τέτοιο άρθρο στο παρόν πρώτο τεύχος. Φιλοδοξία μας είναι να εκδίδουμε περισσότερα τεύχη τον χρόνο και σ' αυτό υπολογίζουμε και στη συμμετοχή σας. Ευπρόσδεκτα είναι επίσης και τυχόν σχόλιά σας για τη βελτίωση της έκδοσης.

Καλή συνέχεια!

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, ΓΛΩΣΣΑ

Η μετάφραση και η επίδρασή της στη γλώσσα των ανθρώπων

ΤΟΥ ΤΑΣΣΟΥ ΑΓΓΕΛΙΔΗ

Ο σημαντικός ρόλος της μετάφρασης στην ιστορία του πνεύματος και του ανθρώπου μπορεί να καταδειχθεί με βάση τη μετάφραση ενός (ιερού) βιβλίου: της Βίβλου.

Η μετάφραση της Βίβλου σε όλες τις γλώσσες έδειξε επίσης ότι όλες οι γλώσσες μπορούν να εκφράσουν όλες τις έννοιες και ότι οι γλώσσες, παρά τις ιδιαιτερότητές τους, την ιστορία τους, έχουν τον ίδιο πλούτο, την ίδια εκφραστική δυνατότητα κι επάρκεια, παρά την αρχική διαφορετική εντύπωση που μπορεί να έχει κανείς.

Άφησε επίσης τα ίχνη της στη γλώσσα μέσω διαφόρων εκφράσεων που χρησιμοποιούνται ακόμα:

-Ματαιότης ματαιοτήτων τα πάντα ματαιότης (ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ!)

-...θεραπεύων πάσαν νόσον και πάσαν μαλακίαν (ΤΟΛΜΗΡΟ!)

-...ουδέν καινόν υπό τον ήλιον (ΚΛΑΣΙΚΟ).

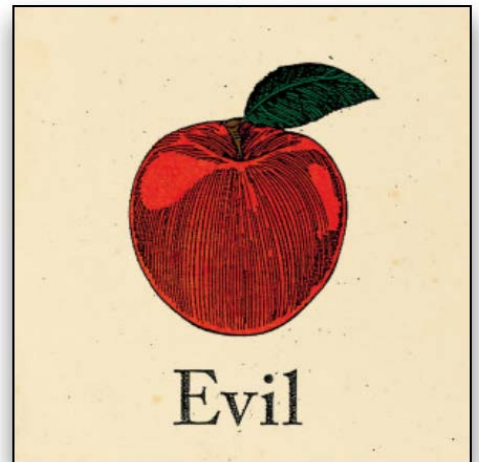
Ενώ η μετάφραση είναι τόσο παλιά όσο και ο πύργος της Βαβέλ, στο λεξικό *Liddell Scott* αναφέρεται ότι ο πρώτος που χρησιμοποίησε στα ελληνικά τη λέξη «μεταφράζειν» με τη σημερινή έννοια είναι ο Εβραίος ελληνιστής Φλάβιος Ιώσηπος στην περίφημη «Ιουδαϊκή Αρχαιολογία» του (ολοκληρώθηκε το 93 μ.Χ.) σε ένα απόσπασμα που καταγράφει τη μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης στα ελληνικά από τους Εβδομήκοντα ραβίνους μεταφραστές¹.

Παρεμπιπτόντως, η μετάφραση των Εβδομήκοντα με γοήτευσ από παλιά και ως πρακτική και ως αρετή:

Εβδομήντα σοφοί ραβίνοι κάθισαν κι έμαθαν ελληνικά για να μεταφράσουν την Παλαιά Διαθήκη στα ελληνικά².

Όταν, αργότερα, στο τέλος του 4ου αιώνα μ.Χ., ο Ιερώνυμος, ο μετέπειτα προστάτης άγιος των μεταφραστών, απέδωσε τη Βίβλο στα λατινικά (*Vulgata* έκδοση «κοινή» ή «για τον λαό»), εισήγαγε ένα λογοπαίγνιο το οποίο δημιούργησε ένα από τα πιο ισχυρά σύμβολα της χριστιανικής εικονογραφίας, μετατρέποντας το *periβ*, Δέντρο της Γνώσης του Καλού και του Κακού, («*malum*»), σε δέντρο που βγάζει μήλα («*malum*») για να το συνδέσει με το κακό: Μάλους.

Στη συνέχεια, η μετάφραση των έργων του Αριστοτέλη από τους Άραβες, που πέρασε στην Ευρώπη μέσω της Ισπανίας, αποτέλεσε τη βάση για την Αναγέννηση.

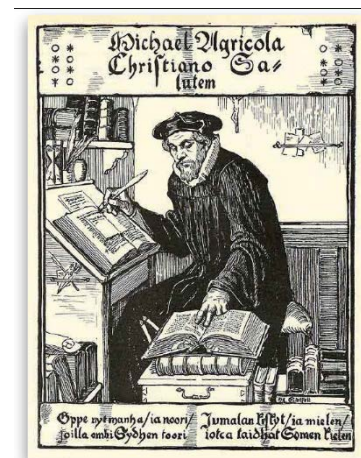
Στην περίπτωση του Λούθηρου, η μετάφραση της Βίβλου από τον Λούθηρο, το 1522, είχε ως αποτέλεσμα, την ενοποίηση της γερμανικής γλώσσας, τη δημιουργία των Hochdeutsch, ώστε να μπορούν να συνεννοούνται με μια κοινή γλώσσα όλοι οι Γερμανοί, είτε μορφωμένοι είτε όχι, παρά τις επιμέρους διαλέκτους τους που διατήρησαν επίσης, π.χ. Βαυαροί και Πρώσοι⁴.

Στην περίπτωση των Μεθόδιου και Κύριλλου, των δύο αδελφών από την πατρίδα Θεσσαλονίκη, η μετάφραση της Βίβλου για τις ανάγκες εκχριστιανισμού των Σλάβων είχε επιπλέον προστιθέμενη αξία, κατέστησε αναγκαία και τη δημιουργία νέου αλφαβήτου· δεν είχαν αφού·

-το είπαν γλαγολιτικό και μετονομάστηκε/εξελιχθηκε αργότερα στο γνωστό-άγνωστο κυριλλικό⁵.

Και στη Φινλανδία όμως έγινε κάτι παρόμοιο: Το 1548, ο επίσκοπος του Τούρκου, Mikael Agricola, μαθητής του Λούθηρου, δημιούργησε ένα σύστημα γραφής για τα φινλανδικά, μετέφρασε και μετέφερε σε αυτό την Καινή Διαθήκη⁶. Αλλά και στη Λετονία, κατ' αναλογία, δεν υπήρχαν γραπτά κείμενα στη λετονική, μια ινδοευρωπαϊκή γλώσσα που ανήκει στη βαλτική ομάδα, πριν από τον 16ο αιώνα. Τότε γράφτηκαν σε αυτήν τα πρώτα θρησκευτικά κείμενα από Γερμανούς ιερείς⁷.

Στη Ρουμανία, επίσης, η Εκκλησία επηρέασε τη γλώσσα: τον Μεσαίωνα εισήχθη η Old Church Slavonic ως η γλώσσα της διοίκησης και της εκκλησίας και διατηρήθηκε ως τον 18ο αιώνα, όταν η ρουμανική έγινε η επίσημη γλώσσα της εκκλησίας και της άρχουσας τάξης⁸.

Για να έλθουμε πιο κοντά χρονικά τώρα: Όπως και σε άλλα συντάγματα, στο Σύνταγμά μας δεν προβλέπεται η ύπαρξη επίσημης γλώσσας. Προβλέπεται όμως το εξής απρόσμενο⁹:

3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σε άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη.

Ίσως η παράγραφος αυτή να μπήκε μετά τα Ευαγγελικά¹⁰ για να απαγορεύσει τις «βέβηλες» μεταφράσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε αιματηρές συγκρούσεις· είναι όμως μια υπόθεση, δεν το έψαξα. Όπως προκύπτει λίγο συνοπτικά από τα παραπάνω, φαίνεται ότι η μετάφραση μπορεί να διαμορφώσει τη γλώσσα και στη συνέχεια την κοινωνία, ενώ παράλληλα περιορίζεται από τη γλώσσα και τις κοινωνικές συνθήκες τα οποία όμως μπορεί και να μεταβάλλει.

Η ΜΗΤΡΙΚΗ γλώσσα μας είναι η ΠΑΤΡΙΔΑ μας.

Επιτρέψτε μου έναν ισχυρισμό που ισχύει εν πολλοίς, για να κάνω ένα λογοπαίγνιο και για να περνάμε σιγά σιγά στο κυρίως θέμα μας.

Αν η γλώσσα, ο λόγος, είτε σε προσωπικό είτε σε δημόσιο επίπεδο, έχει τεράστια δύναμη, μπορεί να συγκινεί, να προβληματίζει, να αμφισβητεί, να κινητοποιεί, τότε την ίδια δύναμη (μπορεί και πρέπει να) έχει και ο μεταφρασμένος λόγος σε μια άλλη γλώσσα.

Βέβαια για να έχει τη δύναμή του ο λόγος πρέπει να είναι άρτιος και σωστός, γραμματικά και συντακτικά (παρόλο που οι ξενισμοί και οι ξένες λέξεις ενίοτε γοητεύουν και επικρατούν).

Σήμερα πάντως υπάρχουν ένα σωρό ιστολόγια και ιστοσελίδες στα νέα μέσα για την επαναφορά στη γλωσσική ορθότητα, τον ανασκολοπισμό των αγραμμάτων, την επεξήγηση φράσεων ή την ανασκευή γλωσσικών μύθων για την ανωτερότητα της ελληνικής.

Μιας (νεο)ελληνικής που παρά την τρισχιλιετή ιστορία της εξακολουθεί να έχει ελλείψεις: δεν έχει π.χ. μία λέξη για τους παππούδες και τις **γιαγιάδες** μαζί, όπως πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες (ενώ η τουρκική είναι πιο «προχώ», κάνει διάκριση ακόμα και σε θείους και θείες εξ αγχιστείας ή εξ αίματος).

Μιας νεοελληνικής που δεν έχει καταλήξει στις αντίστοιχες λέξεις ούτε και διαθέτει έναν απόλυτο μηχανισμό δημιουργίας για τα **θηλυκά** επαγγελματικά και εθνικά ουσιαστικά, δεν προβλέπει καν την ύπαρξη μετοχών, παρόλο που χρησιμοποιούνται κατά κόρον, και φυσικά συχνά με λάθος τρόπο, ιδίως στο **θηλυκό** γένος (καθώς δεν διδάσκονται καν)¹¹.

Οφείλονται στην έλλειψη γλωσσικών μηχανισμών οι περιορισμοί που έχει η γλώσσα μας, είναι οι κοινωνικοί περιορισμοί που μας εμποδίζουν να βρούμε λύσεις σε γλωσσικά ζητήματα που αφορούν **τα φύλα**, είναι και τα δύο;

Για να φτάσουμε όμως στο εδώ και στο τώρα:

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η γλωσσική πολιτική και η βούληση που υπήρξε εξαρχής για ισότιμη αντιμετώπιση των επίσημων γλωσσών (που επιτυγχάνεται μέσω της μετάφρασης) συνέβαλαν και συμβάλλουν στη διαμόρφωση και της γλώσσας και της κοινωνίας μας τόσο με τα κείμενα που μεταφράστηκαν και μεταφέρθηκαν, συχνά ατόφια, στο εθνικό δίκαιο όσο και με την ορολογία που παρήχθη τόσο έξω όσο και μέσα στις δομές που δημιουργήθηκαν *συν τω χρόνω* στο Τμήμα μας, όπως π.χ. η ΟΤΟ, το ΕΔΟ και ο Κύκλος ποιότητας αλλά και με τον Οδηγό12, που ενδεχομένως η αξία του δεν έχει αναγνωριστεί ακόμα.

Η μετάφραση συντελείται πλέον ταυτόχρονα και σε τεράστιες ποσότητες, ενώ παλιότερα γινόταν χρόνια μετά. Μάλιστα μετάφραση σπουδαίων έργων του παρελθόντος δεν έχει γίνει ακόμα· σε ορισμένες περιπτώσεις μόνον αποσπάσματα μεταφράστηκαν.

Ωστόσο, η έλλειψη χρόνου ή η παραγωγή πολυάριθμων όρων στον τεχνολογικό τομέα ή οι μέχρι τώρα κοινωνικές δομές και καταστάσεις, αν και μέσα σε πιο ευνοϊκό πλαίσιο, δεν μας επέτρεψαν να αντιληφθούμε και να ασχοληθούμε με ένα ζήτημα που, κάποια στιγμή, τον προηγούμενο αιώνα άρχισε να απασχολεί άλλες κοινωνίες τις οποίες ακολουθούμε πολιτιστικά και κοινωνικά και το οποίο βρήκε ήδη λύση και ενσωματώθηκε σε άλλες γλώσσες.

Η διερεύνηση αυτού του ζητήματος και οι λύσεις που προτείνονται ως προδραστική ενέργεια σ' ένα πιο ειδικό σύνολο περιπτώσεων (paradigm) θα αποτελέσουν το αντικείμενο άλλου άρθρου.

Το έμφυλο στοιχείο στη γλώσσα!

Το παρόν γλωσσικό σημείωμα αποτελεί σύνοψη και αναδιατύπωση σχετικής παρουσίασης που έγινε στο πλαίσιο εκδήλωσης του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

¹Άρθρο του Μαρκ Πολιτσότι, 10/8/2018, μετάφραση Νίκου Σαραντάκου.

²Η πρώτη αντίστροφη μετάφραση, παρατήρηση του Τάσου Αναγνώστου.

³Πέρι, στα εβραϊκά είναι γενικά καρπός.

⁴Martin Luther changed the German language forever with his translation of the Latin Bible. Finally all German people, and not only the educated, could read the Bible. Luther unified the Germans because they received a common form of the German language. Luther's Bible created a uniform style for the language that could serve as a reference. Luther's translation of the New Testament was printed in 1522. He used common German and not scientific or learned German. Luther created his translation from Latin, Greek, and Hebrew versions of the Bible. He used a form of the Middle German dialect, in particular drawing from the dialect used by the royal Saxon court. The German found in Luther's bible is mostly from eastern Germany. Sometimes, "Bible German" had grammatical and orthographic elements of upland German.

⁵«Around 862–863 A.D., Saint Cyril devised the Glagolitic alphabet, the first alphabet used to transcribe Old Church Slavonic. [...] He and his brother Methodius were sent by the Byzantine Emperor to Great Moravia to spread Christianity among the West Slavs in the area.[...] The Glagolitic alphabet was devised expressly for the purpose of this mission. It was designed to match the specific features of the Slavic language. The two missionaries began the task of translating the Bible and other religious documents and books into that language, now known as Old Bulgarian or Old Church Slavonic.» Author: Yordan Predov (BG.2).

⁶Finnish – the long road from vernacular to European language «For hundreds of years, until the end of the Middle Ages, Finnish remained solely a spoken language. In the 15th century, when large parts of Finland were already under Swedish rule, Swedish was used for administration, Latin for religious services and German for any larger-scale business. The situation changed when Mikael Agricola, Bishop of Turku and a former student of Martin Luther, created the first writing system for Finnish. The need for a structured linguistic foundation arose through his translation work. According to the basic tenets of the Reformation, material was needed for clergymen to be able to address the people in the people's language. In 1548, Agricola published his main work, the Finnish translation of the New Testament. After Agricola's ground-breaking work, written Finnish did not make any major progress until the 19th century. In 1809, after a war between Sweden and Russia, Finland became a Grand Duchy of the Russian Empire. However, except for some limited periods, the time under Russian rule did not see any serious effort to impose the Russian language on the Finns. Instead, Swedish remained the main language for administrative purposes, and a period of intensive development of Finnish began. » Erkka Vuorinen.

⁷From dainas to difital: the journey of Latvian, Uldis Priede.

⁸Romanian: a bit of everything, Madalina Olariu.

⁹Άρθρο 3 του Συντάγματος. Το Σύνταγμα αναθεωρείται επί του παρόντος και το εν λόγω άρθρο προβλέπεται να αλλάξει.

¹⁰Δεν έχει ελεγχθεί ο ισχυρισμός.

¹¹Π.χ. σε ρεπορτάζ από δίκη, διαβάζουμε: «Η πρώτη διευθύντρια της Β' Διεύθυνσης της ΕΥΠ, Ο. Β, της οποίας η υπογραφή βρίσκεται στις ψεύτικες αποδείξεις, κατά την κατάθεσή της ήταν ξεκάθαρη. Δήλωσε ότι οι αποδείξεις είναι προφανέστατα πλαστές, ενώ **ερωτηθείς** σχετικά είπε ότι και εκείνη στοχοποιήθηκε από τη δημοσιοποίηση αυτών,...

» Αλλά η κυρία διευθύντρια, αφού ρωτήθηκε, είναι ερωτηθείσα, όχι ερωτηθείς. Ο συνάδελφος Σαραντάκος ονομάζει το φαινόμενο γλωσσικά μουστάκια.

¹²ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ, ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΓΛΩΣΣΑ

Πλούσιοι και φτωχοί

ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΠΑΚΑΛΟΥ

Υπάρχουν, άραγε, γλώσσες εγγενώς πλούσιες κι άλλες φτωχές; «Εξελιγμένες» και «καθυστερημένες»; Γλώσσες «αριστοκρατικές» και άλλες που καταλέγονται μεταξύ των πληβείων της γλωσσικής οικογένειας; Όλα αυτά τα ξανασκεφτόμουν συμμετέχοντας, εντελώς τυχαία, σε μια συζήτηση προχτές.

Όμως, κάθε γλώσσα εκφράζει επακριβώς τις ανάγκες, κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, τεχνολογικές και άλλες, της κοινωνίας ανθρώπων που την ομιλεί. Λένε πως οι Ινουίτ, αυτοί που παλιά τους λέγαμε Εσκιμώους, έχουν πενήντα διαφορετικές λέξεις για το χιόνι. Η γλώσσα κάποιου νομαδικού λαού της Κεντρικής Ασίας μπορεί να έχει δεκάδες λέξεις για την καμήλα, από τη λεχώνα ως εκείνη που έχει παιχνιδιάρικα μάτια. Στα πορτογαλικά της Βραζιλίας υπάρχουν πολλές δεκάδες λέξεις για να περιγράψουν το χρώμα του δέρματος ενός ανθρώπου, από το απολύτως λευκό έως το μαύρο.

Δίχως αμφιβολία, οι Αρχαίοι Ημών Πρόγονοι βρέθηκαν στην πρωτοπορία σε πολλούς τομείς: φιλοσοφία, πολιτική, θέατρο, τέχνες, ιατρική και γεωγραφία. Η γλώσσα τους μπορεί και να ήταν η πρώτη που εξέφρασε μια σειρά από έννοιες αδιαμόρφωτες ως τότε. Εκείνοι που πήραν τη σκυτάλη δεν παρέλειψαν να τιμήσουν τους πρωτοπόρους. Όπως δεν παρέλειψαν να συμβάλουν κι εκείνοι στην όποια πρόοδο, ειδικά στους τομείς που τους ήταν πλέον προσφιλείς, έτσι ώστε σήμερα για το δίκαιο η συμβολή της λατινικής γλώσσας να είναι τεράστια, σε κάθε περίπτωση μεγαλύτερη από εκείνη της ελληνικής.

Κάποιος θα έλεγε ότι η φιλοσοφία, η πολιτική και οι επιστήμες είναι το δίχως άλλο κατά πολύ σπουδαιότερες από το χιόνι και τις καμήλες. Πιθανώς. Αλλά αυτό δεν λείπει τίποτε για τις εγγενείς ικανότητες μίας γλώσσας. Οποιαδήποτε γλώσσα μπορεί να εκφράσει κάθε έννοια, αφηρημένη ή συγκεκριμένη, εφόσον παραστεί ανάγκη.

Εμείς, άλλωστε, θα έπρεπε να το έχουμε καταλάβει. Ακριβώς επειδή έχουμε δει καλά και τις δύο πλευρές του νομίσματος. Πρωτοπόροι πριν από χιλιετίες, βρεθήκαμε στα νεότερα χρόνια να ακολουθούμε τις εξελίξεις.

Οι νεότερες μορφές της γλώσσας μας, είτε μιλούμε για την καθαρεύουσα είτε για την κοινή νέα ελληνική ως δημοτική, πλάστηκαν στη λόγια μορφή τους με πρότυπο τη γαλλική. Όσο η γαλλική εξακολουθούσε να είναι η κατεξοχήν γλώσσα οικουμενικής επικοινωνίας, η νέα ελληνική ακολουθούσε επιτυχώς. Ενσωμάτωνε με ταχύτητα κάθε νέα έννοια, ως μεταφραστικό δάνειο. Τα προβλήματα άρχισαν όταν τα σκήπτρα της παγκόσμιας γλώσσας επικοινωνίας τα πήρε η αγγλική, και μάλιστα με τρόπο όλως πρωτόγνωρο ως προς την έκταση της επιρροής της. Όλες οι νέες έννοιες, είτε αφορούν την τεχνολογική εξέλιξη είτε τις θεωρητικές επιστήμες, διατυπώνονται αρχικά κυρίως στην αγγλική. Όμως τα αγγλικά έχουν γλωσσικά χαρακτηριστικά αρκετά ιδιαίτερα, από τις συχνές αμφισημίες ως τη μεγάλη γλωσσοπλαστική ικανότητά τους, με την ίδια νεοπαγή λέξη να μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα ουσιαστικό κι επίθετο, μπορεί και κάτι ακόμη. Εδώ η νέα ελληνική ζορίζεται... Πασχίζει να ενσωματώσει τις εξελίξεις με μεταφραστικά δάνεια, μα οι απαντήσεις της είναι πάντα αμφιλεγόμενες. Κάποιες φορές θα αναγκάζεται να χρησιμοποιήσει όρους τόσο αρχαϊζοντες που θα μυρίζουν φορμόλη. Άλλες, πάλι, θα καταφεύγει σε όρους τόσο πολύ της πιάτσας και της αργκώ, που κάποιος θα διστάζει να τους χρησιμοποιήσει εντός λόγιου συγκειμένου.

Και τι σημαίνει αυτό; Αν κάποιος είναι οπαδός των διακρίσεων, τότε θα πει ότι αυτό καταδεικνύει μιαν εγγενή, τάχα μου, αδυναμία της ελληνικής να εκφράσει κάποιες έννοιες. Όχι, όμως... στην πραγματικότητα δεν έχουμε μπροστά μας παρά αυτό που οι ασχολούμενοι με την καλαθοσφαίριση ονομάζουν «μιας ματς» (αταίριαστο μαρκάρισμα): επιχειρείς να μαρκάρεις τον αντίπαλο σέντερ των 2 μέτρων και 15 εκατοστών με τον «κοτομπουκιά» γκαρντ της ομάδας σου, που μετά βίας ξεπερνά το ένα μέτρο και ογδόντα! Οι δυο γλώσσες δεν «κουμπώνουν» μεταξύ τους καλά. Η αφομοίωση όρων που πλάθονται στη μία θα απαιτήσει από την άλλη χρόνο και προσπάθεια. Αργά ή γρήγορα, όμως, θα φτάσουμε στην ισορροπία.

Κι έπειτα, δεν υπάρχει κανένας λόγος ανησυχίας, τίποτε στο γλωσσικό σύμπαν δεν είναι αιώνιο. Αν σήμερα ακολουθούμε ασθμαίνοντας, τίποτε δεν αποκλείει μεθαύριο να είμαστε εμείς οι ελληνόφωνοι που θα χαράζουμε νέους δρόμους. Δύσκολο, αντικειμενικά, θα μου πείτε. Πράγματι! Μπορεί, όμως, σε πενήντα χρόνια από τώρα, η γλώσσα που θα παράγει τους περισσότερους οικουμενικής χρήσης νεολογισμούς να είναι τα μανδαρινικά κινεζικά ή τα χίντι. Σε τέτοια περίπτωση, θα σπάμε πέτρες στα γλωσσικά λατομεία παρέα με τους αγγλόφωνους. Και θα μπορούμε να τους πούμε: «Φιλαράκι! Μη στεναχωριέσαι και πολύ! Το έργο αυτό το έχω ξαναζήσει και παλιότερα».

ΓΛΩΣΣΑ

Η γραφή της λέξης μ(ε)ικτός και των άλλων λέξεων της ίδιας οικογένειας

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ

1. Εισαγωγή

Προ ετών, σε συνεδρίαση της ομάδας αναθεώρησης του Διοργανικού Εγχειριδίου, οι εκπρόσωποι της Υπηρεσίας Εκδόσεων έθεσαν το θέμα της ορθογράφησης της λέξης μ(ε)ικτός και των άλλων λέξεων της ίδιας ορθογραφικής οικογένειας [μ(ε)ίγμα, μ(ε)ίξη, αναμ(ε)ιγνώ κ.λπ.]. Επισημάναν ότι στα κείμενα που λαμβάνουν από τα διάφορα όργανα η λέξη γράφεται άλλοτε με <i> και άλλοτε με <ei>, πράγμα που δημιουργεί πρόβλημα ορθογραφικής ομοιογένειας και συνοχής στην Επίσημη Εφημερίδα. Ζήτησαν λοιπόν να εξεταστεί το θέμα αυτό και, αν είναι δυνατόν, να δοθεί ενιαία λύση που να την εφαρμόζουν όλα τα όργανα¹.

Φυσικά, το πρόβλημα αυτό δεν επιχωριάζει μόνο στον μικρόκοσμο των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έχει απασχολήσει κατά καιρούς όλους όσους ενδιαφέρονται για τη γλώσσα μας και την ορθογραφία της, είτε ασχολούνται με τα σχετικά θέματα επαγγελματικά είτε όχι. Ενδεικτικά υπενθυμίζω το άρθρο του Γιάννη Χάρη «Η ξιπασιά, της ξυπασιάς, ω ξιππασιά, ή Βάσανα λεξικά και η βάσανος ορθογραφία»², όπου επισημαίνεται το πρόβλημα που υπάρχει με τη γραφή αυτών των λέξεων: Το σχιζοφρενικότερο: αιμομιξία, αιμομίκτης κτλ. (ΚΡ, ΜΠ, ΤΡ), ενώ: αναμειγνώ (ΜΠ, ΤΡ), αναμιγνώ (ΚΡ), αλλά ανάμεικτος-μεικτός (ΤΡ), ανάμικτος-μικτός (ΚΡ, ΜΠ), μείγμα-μείξη (ΜΠ, ΤΡ), μίγμα-μίξη (ΚΡ). Αλίμονο, αναγνώστη. Παρατηρούμε λοιπόν: πλάι στην κοινή αιμομιξία, στον Τριανταφυλλίδη όλα με -ει, στον Κριαρά όλα με -ι, στον Μπαμπινιώτη άλλα έτσι κι άλλα αλλιώς (κάτω από το λ. «αναμειγνώ κ. αναμιγνώ» υπάρχει σχετικό σχόλιο, αλλά η λύση δεν παύει να είναι δυσεφάρμοστη)³.

Σκοπός του παρόντος σημειώματος είναι η διερεύνηση του εν λόγω προβλήματος και η διατύπωση πρότασης για την επίλυσή του. Πρέπει να σημειωθεί ότι το παρόν σημείωμα δεν ασχολείται με τις λέξεις της εν λόγω οικογένειας στις οποίες η συλλαβή <μ(ε)ι> ακολουθείται από ένα και μόνο απλό (όχι διπλό) σύμφωνο, και συγκεκριμένα το γ, διότι στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι το <μ(ε)ι> πρέπει να γράφεται με <i> (μιάς, μιγαδικός, αμιγής, συμμιγής κ.λπ.). Αντίθετα, εξετάζονται όλες οι περιπτώσεις στις οποίες η συλλαβή <μ(ε)ι> ακολουθείται είτε από διπλό σύμφωνο, και συγκεκριμένα το ξ (π.χ. μ(ε)ίξη), είτε από δύο σύμφωνα, όπως τα κτ (π.χ. μ(ε)ικτός), γμ (π.χ. μ(ε)ίγμα), γν (π.χ. αναμ(ε)ιγνώ), χθ (π.χ. αναμ(ε)ίχθηκα, αναμ(ε)ίχθει).

2. Οι επιστημονικές απόψεις και η πρακτική που ακολουθείται επί του θέματος

Το πρώτο και βασικό ερώτημα στο οποίο πρέπει να απαντήσει κανείς κατά την εξέταση του προβλήματος είναι το ακόλουθο: Από τις δύο γραφές που κυκλοφορούν (με <ei> και με <i>) υπάρχει μία που να

¹ Το σχετικό αίτημα της Υπηρεσίας Εκδόσεων διατυπώθηκε ως εξής: Όσον αφορά την ορθογραφία της λέξη μικτός/μεικτός στη συμφωνία για τον ΕΟΧ βρέθηκαν οι όροι «νήμα ανάμεικτο (σύμμικτο)», «μεικτό βάρος», «νήμα ανάμεικτο», «μεικτή μάζα» και «Μικτή Επιτροπή του ΕΟΧ». Θα προτείναμε λοιπόν αυτό το σημείο να αποτελέσει θέμα προς συζήτηση σε επόμενη αναθεώρηση του τέταρτου μέρους του Διοργανικού Εγχειριδίου, δεδομένου ότι αφενός υπάρχει έντονη διαφωνία για την ορθογραφία της λέξης αυτής και αφετέρου είναι κατανοητή η αναγκαιότητα του ενιαίου τρόπου γραφής.

² Τα Νέα, 24 Απριλίου 1999.

³ ΚΡ = λεξικό Κριαρά, ΜΠ = λεξικό Μπαμπινιώτη, ΤΡ = λεξικό Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη.

συγκεντρώνει την ομόφωνη ή έστω την κατά συντριπτική πλειονότητα προτίμηση των ειδικών επιστημόνων; Όπως προκύπτει από την ανάλυση που ακολουθεί αμέσως παρακάτω, η απάντηση είναι μάλλον αρνητική.

- Οι κωδικογραφικές μαρτυρίες

Τα στοιχεία που προκύπτουν για το επίμαχο ζήτημα από τη χειρόγραφη παράδοση δεν οδηγούν σε ακλόνητα συμπεράσματα. Πράγματι, στους διάφορους κώδικες απαντούν και οι δύο γραφές. Η εξήγηση μπορεί να έγκειται στα λεγόμενα «σφάλματα ομοιοφωνίας» στα οποία υπέπιπταν οι αντιγραφείς των χειρογράφων λόγω του φαινομένου του ιωτακισμού. Πράγματι, όπως εξηγεί ο καθηγητής Elpidio Mioni, στο βιβλίο του *Εισαγωγή στην ελληνική παλαιογραφία*⁴, η μεταβολή της ελληνικής προφοράς, που άρχισε το 2ο αιώνα π.Χ., είχε ως συνέπεια την εξαφάνιση ορισμένων φωνημάτων. Τα φωνήεντα η, υ και ι και οι δίφθογγοι οι, ει και ηι άρχισαν να προφέρονται όμοια ως ι (ιωτακισμός) και η δίφθογγος αι ως ε. Ο αντιγραφέας, την ώρα που έγραφε, μετέφερε μερικές φορές στη γραφή τις δίφθογγους αυτές όπως τις πρόφερε ή, αντίθετα, έγραφε δίφθογγους εκεί όπου θα χρειαζόταν ένα απλό φωνήεν.

- Οι επιγραφικές μαρτυρίες

Εξίσου ανασφαλή είναι τα συμπεράσματα που μπορούμε να συναγάγουμε από τις επιγραφικές μαρτυρίες. Πράγματι, στις επιγραφές που έχουν βρεθεί, ιδίως στην Αττική, απαντούν και οι δύο γραφές. Οι διάφοροι ειδικοί, και ιδίως οι φιλόλογοι που έχουν ασχοληθεί με κριτικές εκδόσεις κειμένων της αρχαίας γραμματείας, χρησιμοποιούν τα στοιχεία αυτά κατά την κρίση τους. Έτσι —για να αναφέρω δύο φιλόλογους που ασχολήθηκαν με το θέμα της γραφής των επίμαχων λέξεων—, ο Johann Matthias Stahl, όταν εξέδωσε το έργο του Θουκυδίδη, έγραψε όλες τις σχετικές λέξεις με <ει>⁵, στηριζόμενος σε επιγραφικά στοιχεία που είχε παρουσιάσει στο έργο του *Quaestiones Grammaticae Ad Thucydidem Pertinentes*. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, σε πληθώρα αττικών επιγραφών εμφανιζόταν η γραφή με <ει>. Ωστόσο, ο σημαντικός Έλληνας φιλόλογος της ίδιας εποχής Γεώργιος Ζηκίδης, στη δική του έκδοση του ίδιου αρχαίου συγγραφέα, έγραψε όλες αυτές τις λέξεις με <ι> διότι, όπως αναφέρει, τα εξ αττικών επιγραφών μαρτύρια τα υπό του Σταλλίου φερόμενα (*Quaes. Gramm. ad Thucyd. edit. alt.*) της διά του ει γραφής του μίγνυμι και των εξ αυτού ουδέν άλλο διδάσκουσι ή ότι πολλαχού των αττικών επιγραφών αντί του μακρού ι υπάρχει το ει⁶.

- Οι παπυρολογικές μαρτυρίες

Η ίδια κατάσταση επικρατεί και με τα στοιχεία που μπορούμε να αντλήσουμε από τους παπύρους: οι σχετικές λέξεις γράφονται και με τους δύο τρόπους. Μάλιστα, στην περίπτωση των παπύρων, τα στοιχεία είναι ακόμη περισσότερο επισφαλής, διότι οι συντάκτες των σχετικών κειμένων (ιδιωτικές επιστολές κ.λπ.) είναι πολλές φορές λαϊκοί άνθρωποι χαμηλής μόρφωσης, οι οποίοι κάνουν πολλά σοβαρά ορθογραφικά λάθη. Συνεπώς, το αν έγραψαν, π.χ., τη λέξη *μεικτός* με <ει> ή με <ι> δεν μας οδηγεί σε κανένα ασφαλές συμπέρασμα για την ορθότητα της μιας ή της άλλης γραφής.

Επομένως, ούτε από τις κωδικογραφικές, ούτε από τις επιγραφικές, ούτε από τις παπυρολογικές μαρτυρίες μπορούν να αντληθούν ατράνταχτα στοιχεία για την επίλυση του προβλήματος. Για τον λόγο αυτόν οι διάφοροι φιλόλογοι που κλήθηκαν να επιλέξουν μεταξύ των δύο γραφών (είτε ως λεξικογράφοι είτε στα άλλα φιλολογικά τους έργα) αξιολόγησαν τα εν λόγω δεδομένα ο καθένας κατά την κρίση του, με αποτέλεσμα άλλοι να οδηγηθούν στη γραφή των εν λόγω λέξεων με <ει> και άλλοι με <ι>. Για παράδειγμα,

⁴ Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1979, μετάφραση του καθηγητή Νικ. Παναγιωτάκη.

⁵ Επιμειγνύντες, αμειξίαν, ξυμμείξαντες, ξυνέμειξαν, άμεικτα, προσμείξαντας κ.λπ.

⁶ Γεώργιος Δ. Ζηκίδης, Θουκυδίδου Ιστορία, βιβλίων πρώτων, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1986, σ. κη'.

το πολύ γνωστό και έγκριτο λεξικό *Liddel-Scott* (στην έντυπη έκδοσή του) υιοθετεί για όλες αυτές τις λέξεις τη γραφή με <i> (επισημαίνοντας πάντως ότι η γραφή με <ει> υπάρχει σε πολλές επιγραφές, ιδίως στην Αττική). Το ίδιο κάνει και ο Γεώργιος Ζηκίδης στο δικό του λεξικό⁷. Αντίθετα, προς το τέλος του 19ου αιώνα⁸ άλλοι επιστήμονες, με προεξάρχοντες τον πατέρα της ελληνικής γλωσσολογίας Γεώργιο Χατζηδάκι και τον αττικιστή καθηγητή Κωνσταντίνο Κόντο, επέλεξαν τη γραφή με <ει>, θεσπίζοντας άτυπα τον γενικό κανόνα ότι όλες οι λέξεις που παράγονται από το *μείγνυμι* θα πρέπει να γράφονται με <ει>, εκτός βέβαια (όπως διευκρινίστηκε στην Εισαγωγή) από τις λέξεις στις οποίες η συλλαβή <μ(ε)ι> ακολουθείται από ένα και μόνο απλό (όχι διπλό) σύμφωνο, και συγκεκριμένα το γ, οι οποίες πρέπει να γράφονται με <i> (μιγάς, μιγαδικός, αμιγής, συμμιγής κ.λπ.). Λόγω του μεγάλου κύρους τους οι δύο αυτοί επιστήμονες επηρέασαν πληθώρα άλλων φιλολόγων, με αποτέλεσμα στα περισσότερα λεξικά και άλλα φιλολογικά έργα που κυκλοφόρησαν στην εποχή τους και μετά απ' αυτήν να υιοθετείται αυτή η γραφή ως ορθότερη, συχνά όμως με μνεία και της υπαρκτής μεν αλλά μη συνιστώμενης γραφής με <i>. Έτσι, αυτήν την πρακτική ακολουθούν τα λεξικά Σταματάκου και Δημητράκου, αλλά και οι Αχιλλέας Τζαρτζάνος⁹ και Μανόλης Τριανταφυλλίδης¹⁰ (γ' αυτό άλλωστε η λύση αυτή υιοθετήθηκε και στον Οδηγό του Τμήματός μας). Από τα νεότερα λεξικά: το λεξικό Γεωργοπαπαδάκου (εκδόσεις Μαλλιάρη) ακολουθεί απαρέγκλιτα αυτή την πρακτική· το λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη την ακολουθεί για όλες τις λέξεις εκτός από τις λέξεις *αδελφομ(ε)ιξία* και *αιμομ(ε)ιξία*, που τις γράφει με <i>. Ωστόσο, ο Γιώργος Παπαναστασίου, διευθυντής του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη, εξηγεί στο βιβλίο του *Νεοελληνική ορθογραφία* ότι θα μπορούσε ωστόσο, να προταθεί η επέκταση της γραφής με <ει> και σε αυτές τις λέξεις: *αδελφομειξία*, *αιμομειξία*, προφανώς για λόγους συνοχής με τον γενικό κανόνα· η Άννα Συμεωνίδη, στο *Αντίστροφο λεξικό* της, γράφει όλες τις εν λόγω λέξεις με <i>, ενώ η Άννα Ιορδανίδου, στο βιβλίο της *Συνηθισμένες γλωσσικές απορίες*, τις γράφει (όσες αναφέρει) με <ει>· ο καθηγητής Κριαράς στο λεξικό του γράφει άλλες με <ει> και άλλες με <i>, πράγμα που κάνει και ο Γιώργος Μπαμπινιώτης στο δικό του λεξικό (όχι όμως τις ίδιες λέξεις

⁷ *Λεξικόν ορθογραφικόν και χρηστικόν της ελληνικής γλώσσης*, συγγραφέν υπό Γεωργίου Δ. Ζηκίδου, καθηγητού, εκδοθέν δε υπό Ανέστη Κωνσταντινίδου, εν Αθήναις, 1899.

⁸ Το γεγονός ότι η αλλαγή της καθιερωμένης γραφής με <i> άρχισε να κερδίζει έδαφος τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα φαίνεται καθαρά από την αλληλογραφία του Μ. Τριανταφυλλίδη με τον λόγιο θείο του γιατρό Ξενοφώντα Τριανταφυλλίδη (Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Αλληλογραφία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2001*, επιστολές 32, 33, 34 και 35, σ. 31-43). Τον Δεκέμβριο του 1905 ο Ξενοφών Τριανταφυλλίδης στέλνει στον ανιψιό του επιστολή στην οποία, μεταξύ άλλων παρατηρήσεων, του επισημαίνει ότι: *Από του Ομήρου μέχρι της σήμερον το μίγνυμι και όλα τα παράγωγα και σύνθετά του γράφονται διά του ιώτα. Διά ποιόν λόγον γράφεις συ, ως και ο Χατζηδάκις: μείξις, επιμειξία, μείγμα κτλ.*; Τον ίδιο μήνα (29.12.1905) ο Μ. Τριανταφυλλίδης απαντά στον θείο του τα εξής:

Τώρα απαντώ εις τα ερωτήματα άπερ μοι προβάλλετε:

1/ ως προς το μείξις, ανάμεικτος.

Δεν είναι αληθές ότι από του Ομήρου μέχρι σήμερον εγράφοντο αυτά με -ι· τουναντίον· από του Γ' αιώνος π.Χ. (τα προγενέστερα γραπτά μνημεία είναι ελάχιστα) δι' όλου του μεσαίωνος, εις επιγραφάς και χειρόγραφα, ήτο συνηθεστάτη, εν αρχή μάλιστα επικρατεστέρα η γραφή με ει. Τι συνέβη όμως; Επειδή το ει προφέρετο από του Γ' αιώνος π.Χ. ως ι, δι' αυτό από της εποχής εκείνης επεκράτησε να γράφεται παντού αντί ι το ει· εγράφοντο λοιπόν πίπτω, Σαλαμείς, πολείται, φιλονεικώ, κτλ. Ήδη όμως Αλεξανδρινοί γραμματικοί αποκατέστησαν τας ορθάς γραφάς πίπτω κτλ. Επειδή όμως εν τη προφορά εξηκολούθουν να συμπίπτωσι και βραδύτερον τα ει, ι, και μετά την εξαφάνισιν της αρχαίας προσωδίας, δι' αυτό η αντιμεταλλαγή του ι και ει γίνεται εις όλα τα χειρόγραφα του μεσαίωνος συνητοτάτη. Και περι λέξεων μεν καθώς πίπτω, πολίτης δεν υπήρχε αμφιβολία, και ταχέως και ευκόλως αποκατεστάθησαν αι ορθαί γραφαί. Δεν συνέβη όμως το αυτό με το φιλονεικώ, μείξις, κ.ά. Ούτω λ.χ. περι του φιλονεικώ μέχρις επ' εσχάτων πιστευέτο ότι δύο τοιαύται λέξεις υπήρχον, η μεν εκ του νείκος, η δε εκ του νίκη· τώρα όμως εδείχθη ότι μόνο το φιλόνικος-φιλονεικώ διά ι υπήρχεν. Ομοίως το οικτίρω, διά ι, όχι ει. Ούτω και το έμειξα-μείξις-ανάμεικτος, μεικτός. Η γραφή αυτή εισήχθη εις τας νέας εκδόσεις αρχαίων συγγραφέων. Και αφού άπαξ εγένετο τούτο, δεν νομίζω ότι θα ήτο καλόν να διατηρήσωμεν εις την ιδικήν μας γλώσσαν την τέως εν χρήσει ορθογραφίαν. (Οι υπογραμμίσεις δικές μου).

⁹ Βλ. σ. 174 της Γραμματικής της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης, Αθήνα 1972.

¹⁰ Βλ. σ. 409 της Νεοελληνικής Γραμματικής.

με τον Κριαρά). Το Χρηστικό Λεξικό της Ακαδημίας γράφει τις σχετικές λέξεις και με τις δύο γραφές. Ωστόσο, σε μερικές λέξεις δίνει προτεραιότητα στη γραφή με <ι> (π.χ. μικτός) και σε άλλες στη γραφή με <ει> (π.χ. ανάμεικτος, ανάμειξη), χωρίς να διευκρινίζει το γιατί. Ο Γ. Μπαμπινιώτης είναι ο μόνος που εξηγεί τις ορθογραφικές του επιλογές με ένθετο σχόλιο στο λήμμα *αναμειγνύω*.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τη σύντομη αυτή επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο αντιμετώπισαν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν το πρόβλημα οι ειδικοί επιστήμονες είναι ότι δεν υπάρχει σύμπτωση απόψεων για την επιστημονική ορθότητα της μιας ή της άλλης γραφής. Συνεπώς, δικαιούμαστε να συναγάγουμε το συμπέρασμα ότι **καμία από τις δύο γραφές δεν μπορεί να απορριφθεί ως επιστημονικά αβάσιμη**.

3. Τα άλλα κριτήρια

Αφού, όπως είδαμε στο σημείο 2, το κριτήριο της επιστημονικής βασιμότητας δεν μπορεί να δώσει λύση στο πρόβλημά μας, θα πρέπει να αναζητήσουμε άλλα κριτήρια. Αυτά τα άλλα κριτήρια θα μπορούσαν να είναι τα εξής:

- το κριτήριο της απλούστερης γραφής
- το κριτήριο της τήρησης της αρχής της ορθογραφικής συνοχής μεταξύ των λέξεων της ίδιας οικογένειας
- το κριτήριο της ευκολίας στην απομνημόνευση και την εφαρμογή της σχετικής λύσης (σημαντικό για τα σύνθετα προβλήματα).

Με βάση τα τρία αυτά κριτήρια οι επιλογές που έχουμε στη διάθεσή μας είναι οι εξής:

A. Η απορριπτέα επιλογή

Πρέπει να απορριφθεί η γραφή κάποιων λέξεων της υπό εξέταση ορθογραφικής οικογένειας με <ει> και κάποιων άλλων με <ι>, γιατί η λύση αυτή δεν πληροί κανένα από τα προαναφερόμενα τρία κριτήρια.

B. Η δεύτερη καλύτερη επιλογή

Η δεύτερη καλύτερη επιλογή συνίσταται στη γραφή όλων των υπό εξέταση λέξεων αυτής της ορθογραφικής οικογένειας με <ει>. Η λύση αυτή πληροί τα δύο τελευταία κριτήρια αλλά όχι το πρώτο.

Γ. Η προτιμητέα επιλογή

Η επιλογή η οποία λύνει με τον καλύτερο τρόπο το πρόβλημα είναι η ορθογράφιση όλων των λέξεων της υπό εξέταση οικογένειας με <ι>. Η επιλογή αυτή ικανοποιεί και τα τρία κριτήρια που τέθηκαν παραπάνω. Πράγματι:

- είναι η απλούστερη, χωρίς να είναι επιστημονικά αβάσιμη, αφού, όπως είδαμε στο σημείο 2, οι ειδικοί επιστήμονες διαφωνούν σχετικά με το θέμα αυτό και, συνεπώς, καμία από τις δύο γραφές δεν μπορεί να χαρακτηριστεί επιστημονικά ως η μόνη βάσιμη·
- τηρεί απολύτως την αρχή της ορθογραφικής συνοχής μεταξύ των λέξεων της ίδιας οικογένειας και
- είναι απλούστατη στην απομνημόνευση και την εφαρμογή της (χωρίς καμία απολύτως εξαίρεση).

Επιπλέον, η γραφή αυτή έχει το πλεονέκτημα ότι ικανοποιεί έναν άλλο βασικό ορθογραφικό κανόνα: τον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο, όταν δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ειδικών για την ορθή γραφή μιας λέξης και δεν υπάρχουν ακλόνητα επιχειρήματα υπέρ της μιας ή της άλλης γραφής, στην δε χρήση εμφανίζονται σε μεγάλη έκταση και οι δύο γραφές, χωρίς η μία να υπερισχύει ξεκάθαρα της άλλης, τότε προτιμάται η απλούστερη γραφή.

ΓΛΩΣΣΑ

Κάποιες σκέψεις σχετικά με το ερώτημα της ορατότητας των φύλων στη γλώσσα

ΤΗΣ ΜΑΤΑΣ ΣΑΛΟΓΙΑΝΝΗ

Το παρόν γλωσσικό σημείωμα αποτελεί σύνοψη και αναδιατύπωση σχετικής παρουσίασης που έγινε στο πλαίσιο εκδήλωσης του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Το 2014, μέσω ερευνητικού προγράμματος του πανεπιστημίου της Βοστώνης¹, οι ερευνήτριες Mikaela Warman και Deborah Belle διεξήγαγαν μια έρευνα στο πλαίσιο της οποίας τέθηκε στους συμμετέχοντες μια κάπως ασυνήθιστη ερώτηση. Η ερώτηση αυτή στα ελληνικά έχει περίπου ως εξής:

Ένας πατέρας και ο γιος του βρίσκονται σε πολύ σοβαρό αυτοκινητιστικό δυστύχημα, στο οποίο ο πατέρας χάνει τη ζωή του. Ο γιος, τραυματισμένος σοβαρά, μεταφέρεται στο νοσοκομείο· εκεί παραπέμπεται σε χειρουργό που, βλέποντάς τον, αναφωνεί: «Δεν μπορώ να τον χειρουργήσω, είναι ο γιος μου!»

Τι συμβαίνει εδώ;

Το δείγμα των συμμετεχόντων αποτελούταν από 103 παιδιά, ηλικίας 7 έως 17 ετών, και από 197 φοιτητές και φοιτήτριες ψυχολογίας στο πανεπιστήμιο της Βοστώνης. Οι απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση ήταν πολλές και ποικίλες. Η συνηθέστερη ήταν ότι ο γιος είχε δύο πατέρες καθώς ήταν παιδί ομόφυλου ζευγαριού ή επειδή ήταν υιοθετημένος. Κάποιες απαντήσεις όμως ήταν ιδιαίτερα ευφάνταστες: ο χειρουργός ήταν φάντασμα, έλεγε ψέματα, ήταν ρομπότ, ο πατέρας του τραυματισμένου άντρα δεν είχε πεθάνει στ' αλήθεια, ήταν όλα ένα όνειρο, κ.λπ.

Μόνο περίπου 15 % των συμμετεχόντων έδωσαν την απάντηση τη συχνότητα της οποίας επιζητούσε να καταγράψει η έρευνα: ο άνθρωπος που κλήθηκε να χειρουργήσει τον τραυματία ήταν η μητέρα του. Ακόμα και έχοντας μάθει τη σωστή, ούτως ειπείν, απάντηση, πολλοί άνθρωποι νιώθουν συχνά την ανάγκη να διαβάσουν ξανά προσεκτικά την ερώτηση, προς αναζήτηση κάποιας ενδεικτικής αρσενικής αντωνυμίας.

Και φυσικά δεν τη βρίσκουν.

Το ζήτημα της ορατότητας των γυναικών στη γλώσσα έχει αναλυθεί και εξακολουθεί να αναλύεται στο πλαίσιο της γλωσσολογίας καθώς και των κοινωνικών επιστημών. Αυτό που εξετάζει το παρόν άρθρο είναι το κατά πόσο η εν λόγω ορατότητα, ή μάλλον η απουσία της, ενδέχεται να δημιουργήσει προβλήματα ερμηνείας των νομικών, κυρίως, κειμένων, καθώς και αν αποτελεί πρόβλημα στη μετάφραση.

Η αρχή του νήματος είναι ο κανόνας με βάση τον οποίο το γενικό γραμματικό γένος είναι το αρσενικό.

Χρειάζεται ίσως να σημειωθεί εδώ πως ο εν λόγω κανόνας υπάρχει και στην αγγλική γλώσσα και καταγράφεται ήδη από πολύ νωρίς. Η πρώτη γραμματική των αγγλικών² που εκδόθηκε στο Λονδίνο το 1753 και που, παραδόξως, γράφτηκε από γυναίκα, τον διατυπώνει ως εξής:

¹ <https://mikaelawarman.com/2014/07/03/riddle-me-this/>.

² Ann Fisher, *A New Grammar With Exercises of Bad English*, Λονδίνο, 1754

The Masculine Person answers to the general Name, which comprehends both Male and Female; as, any Person who knows what he says, &c. Την ίδια περίοδο, αντίστοιχος κανόνας διατυπώνεται και για τη γαλλική γραμματική: **Le genre masculin est réputé plus noble que le féminin à cause de la supériorité du mâle sur la femelle**³

Ο κανόνας αυτός επιβιώνει ως σήμερα, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Η υπόθεση που ακολουθεί αποτελεί διαφωτιστικό παράδειγμα για το πώς μπορεί η χρήση του στην πράξη να έχει χειροπιαστό αντίκτυπο τόσο για τους Ευρωπαίους πολίτες όσο και για την ίδια την Ένωση.

Το 1978, η Marianne Koschniske, Γερμανίδα υπήκοος η οποία λάμβανε σύνταξη αναπηρίας και επίδομα τέκνων από το ολλανδικό κράτος, προσέφυγε στο ολλανδικό δικαστήριο κοινωνικής ασφάλισης, καθώς το ολλανδικό κράτος περιέκοψε σημαντικά το εν λόγω επίδομα τέκνων, διακόπτοντας ουσιαστικά την καταβολή του. Την εποχή εκείνη η Marianne Koschniske ζούσε στη Γερμανία με τα παιδιά της και τον σύζυγό της, ο οποίος εργαζόταν και λάμβανε επίσης επίδομα τέκνων από το γερμανικό κράτος. Το ολλανδικό κράτος είχε διακόψει την καταβολή του επιδόματος με βάση τον κανονισμό αριθ. 574/72 του Συμβουλίου⁴. Η επίμαχη διάταξη του κανονισμού στην οποία βασίστηκε ο αρμόδιος φορέας είχε τότε⁵ ως εξής στα αγγλικά:

If, however, a pensioner who is entitled to benefits under Article 77 of Regulation, his spouse or the person looking after the orphans to whom benefits are due under Article 78 of the Regulation, exercises a professional or trade activity in the territory of the said Member State, entitlement to family allowances due in pursuance of Article 77 or 78 of the Regulation under the legislation of another Member State shall be suspended.

Στην ολλανδική γλωσσική εκδοχή του κανονισμού, η σύνταξη **his spouse** είχε αποδοθεί ως «η σύζυγός του», είχε δηλαδή χρησιμοποιηθεί ο έμφυλος τύπος «diens echtgenote». Ως εκ τούτου, η Marianne Koschniske προσέβαλε την απόφαση περικοπής των επιδομάτων της καθώς στην περίπτωση της το πρόσωπο που ασκούσε επαγγελματική δραστηριότητα ήταν ο σύζυγός της – ουσιαστικά ισχυρίστηκε ότι το κείμενο του κανονισμού ίσχυε μόνο για συνταξιούχους άνδρες με εργαζόμενες συζύγους.

Το Δικαστήριο τελικά αποφάσισε ότι η έκφραση «diens echtgenote» αφορούσε και τους έγγαμους άνδρες που ασκούσαν επαγγελματική δραστηριότητα και το κείμενο του κανονισμού στη συνέχεια τροποποιήθηκε.

Η συγκεκριμένη υπόθεση έχει αναφερθεί σε διάφορες αναλύσεις που αφορούν τα ενωσιακά κείμενα, και μάλιστα ως παράδειγμα μεταφραστικού σφάλματος: καθώς ο μεταφραστής ή η μεταφράστρια χρησιμοποίησε τη θηλυκή εκδοχή του ουσιαστικού «η σύζυγος», το αποτέλεσμα ήταν να στενέψει το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού στην ολλανδική γλωσσική εκδοχή. Δεν πρόκειται όμως εδώ περί μεταφραστικού σφάλματος. Δεδομένου ότι η αγγλική αλλά και η γαλλική γλωσσική εκδοχή χρησιμοποιούν αμφότερες αρσενικές αντωνυμίες στην επίμαχη διάταξη, η συγκεκριμένη μεταφραστική επιλογή είναι απολύτως δικαιολογημένη, ιδίως αν λάβουμε υπόψη ότι έγινε σε μια εποχή όπου οι γάμοι γίνονταν ακόμα αποκλειστικά μεταξύ ετερόφυλων ζευγαριών.

³ Nicolas Beauzée, *Grammaire générale ou Exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage : pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues*, Παρίσι, 1767.

⁴ Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 574/72 του Συμβουλίου, της 21ης Μαρτίου 1972, περί του τρόπου εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1408/71 περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ L 074 της 27.3.1972, σ. 1).

⁵ ΕΕ L 86 της 31.3.1973, σ. 1-25.

Η προβληματική αυτή χρήση των αρσενικών αντωνυμιών έχει υποδειχθεί εδώ και δεκαετίες στην αγγλική γλώσσα. Ήδη από το 1979 κυκλοφορούν συγγράμματα⁶ με οδηγίες για την αποφυγή χρήσης της έμφυλης γλώσσας ειδικά στα νομικά κείμενα. Σκοπός δεν είναι πάντα ειδικά η εξάλειψη τυχόν μεροληψίας ή προκατάληψης που μπορεί αυτά να δείχνουν, αλλά η διασφάλιση της σαφήνειας του κειμένου και, ως εκ τούτου, της συνεπούς ερμηνείας του.

Αυτό σημαίνει ότι τα αγγλικά κείμενα δεν χρησιμοποιούν πλέον παρά ελάχιστα έμφυλες αντωνυμίες. Συνήθως τα ουσιαστικά εμφανίζονται στον πληθυντικό και οι αντωνυμίες εξαλείφονται ή αντικαθίστανται. Πιο σπάνια, χρησιμοποιούνται και οι αντωνυμίες και στα δύο φύλα (*he or she*), είτε με διάζευξη είτε εναλλακτικά σε διάφορα σημεία του κειμένου, με εναλλαγή ανά κεφάλαιο ή ακόμα και ανά παράγραφο.

Καθώς όμως τα τελευταία χρόνια έχει αναδυθεί η ανάγκη χρήσης εντελώς ουδέτερων ως προς το φύλο αντωνυμιών, τα περισσότερα αγγλικά κείμενα ακολουθούν συνήθως την πρώτη τακτική.

Ας δούμε μερικά παραδείγματα:

- **No one can be elected to be a judge after the age of 65.**
- **A lawyer must diligently represent clients.**
- **All students must have notebooks with them in class.**
- **When a client needs representation, the client should contact a lawyer.**

Μεγάλος όγκος των κειμένων-πηγών είναι πλέον στ' αγγλικά, επομένως η διατύπωση αυτή συχνά προβληματίζει τους μεταφραστές και τις μεταφράστριες, που καλούνται να αποδώσουν τα κείμενα με τον ίδιο τρόπο χωρίς να δημιουργείται πρόβλημα διατύπωσης ή ερμηνείας. Ένα ακόμα γεγονός που δημιουργεί ζητήματα απόδοσης σ' αυτές τις περιπτώσεις σχετίζεται και με την άσκηση που αναφέρεται στην αρχή του παρόντος άρθρου: συχνά, ο μεταφραστής ή η μεταφράστρια δεν παρατηρεί ότι το αγγλικό κείμενο είναι ουδέτερο ως προς το φύλο, με αποτέλεσμα να το ερμηνεύει χρησιμοποιώντας αποκλειστικά αρσενικές αντωνυμίες, ακολουθώντας τον κανόνα του γενικού γένους.

Η ασφαλέστερη λύση για την απόδοση στα ελληνικά είναι η χρήση τόσο αρσενικών όσο και θηλυκών αντωνυμιών, πρακτική που βέβαια έχει κι αυτή τους επικριτές της. Το βασικότερο ζήτημα που επισημαίνεται είναι αυτό της παρουσίασης του κειμένου: όχι μόνο γίνεται αυτό πιο μακροσκελές, αλλά συχνά γίνεται πιο δυσανάγνωστο. Φυσικά, τα ζητήματα αισθητικής δεν είναι πρωτεύοντα, ιδίως στα νομοθετικά κείμενα, όπου θα πρέπει να αποφεύγεται έστω και η υπόνοια μεροληψίας υπέρ του ενός ή του άλλου φύλου.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να γίνει μνεία και σε ένα ακόμα ζήτημα, το οποίο έχει ήδη διατυπωθεί ως προς τα δημόσια κείμενα, αλλά προς το παρόν δεν έχει εύκολη λύση για τις γλώσσες με γραμματικά γένη: τη δημιουργία μη έμφυλων τύπων, ή την αποφυγή τους κατά τη σύνταξη.

Η συμπερίληψη στη γλώσσα των ανθρώπων που δεν ταυτίζονται με κανένα από τα δύο φύλα αποτελεί έντονο θέμα συζήτησης στις μέρες μας. Σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ισπανία, η Γαλλία και η Γερμανία, καταβάλλεται προσπάθεια σχηματισμού νέων αντωνυμιών που δεν είναι ρητά αρσενικές ή θηλυκές – φυσικά όχι χωρίς επικρίσεις. Το θέμα αυτό είναι αρκετά εκτενές και θα αποτελέσει ίσως τη βάση

⁶ Βλ., για παράδειγμα, Richard C. Wydick, *Plain English for Lawyers*, North Carolina, 1979.

για μελλοντικό γλωσσικό σημείωμα, τονίζεται ωστόσο ότι έχουν ήδη αρχίσει να εκδίδονται στην Ευρώπη διαβατήρια στα οποία το φύλο του ενδιαφερόμενου προσώπου σημειώνεται με Χ, επομένως μπορούμε να πούμε με ασφάλεια πως το ζήτημα της μη έμφυλης γλώσσας δεν θα απασχολήσει τους μεταφραστές και τις μεταφράστριες σε κάποιο μακρινό μέλλον – είναι ήδη θέμα του παρόντος.

Είναι βέβαια αλήθεια ότι τα ζητήματα της γλώσσας, ιδίως της ελληνικής, έχουν δημιουργήσει –και ίσως δημιουργούν ακόμα– έντονες διαμάχες, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο. Ωστόσο, πέρα από το σκέλος της υποκειμενικής τοποθέτησης των επαγγελματιών της γλώσσας, αλλά και του κοινού, ως προς τη συμπεριληπτικότητα στη γλώσσα, υπάρχει και η πρακτική, αντικειμενική του διάσταση για τις γλωσσικές υπηρεσίες των θεσμικών οργάνων, η οποία συνίσταται στην ανάγκη χειρισμού του θέματος με τρόπο που δεν θα δημιουργεί ζητήματα ερμηνείας και θα ανταποκρίνεται στη νομική διάστασή του, η οποία εξετάστηκε ακροθιγώς στο παρόν σημείωμα. Πρόκειται επομένως για ένα γλωσσικό ζήτημα που αξίζει να εξεταστεί προδραστικά.

ΓΛΩΣΣΑ, ΝΟΜΙΚΗ

Η νομική γλώσσα ως καθρέφτης των κοινωνικών εξελίξεων: Από την απεγκληματοποίηση ως την πολιτική ορθότητα

ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΚΟΡΟΜΠΙΛΙΑ

Η νομική γλώσσα απηχεί τις αντιλήψεις μιας κοινωνίας για το τι είναι δίκαιο σε δεδομένη χρονική στιγμή, κατά τον ίδιο τρόπο που η επιβολή ποινής αντλεί τη νομιμοποίησή της από το κοινό περί δικαίου αίσθημα του μέσου κοινωνού. Αν παύσει να υπάρχει αυτή η αντιστοιχία αντιλήψεων και νομοθεσίας, τότε η νομοθεσία πρέπει να αναθεωρηθεί. Αντίστροφα, αν η αναθεώρηση της νομοθεσίας δεν συμβαδίζει με τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις, κινδυνεύει να μείνει ανεφάρμοστη. Το κοινό περί δικαίου αίσθημα βρίσκει την έκφρασή του στη νομοθεσία και κατ' επέκταση στη νομική ορολογία κάθε Πολιτείας.

Τα τελευταία χρόνια, καθώς οι κοινωνίες μας γίνονται πιο ανεκτικές, πράξεις που παλαιότερα χαρακτηρίζονταν εγκληματικές απεγκληματοποιούνται, ενώ παρατηρείται και το φαινόμενο η νομική γλώσσα να εξωραϊζεται. Οι ευφημισμοί στη νομική γλώσσα δεν είναι κάτι το καινοφανές και εκφράζονται συχνά με την αντικατάσταση καθιερωμένων μέχρι τότε όρων με νέους, συνήθως περιφραστικούς, όπως επιτάσσει η πολιτική ορθότητα. Στο παρόν άρθρο θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε τις εξελίξεις αυτές, ξεκινώντας από εκείνες που έχουν έννομες συνέπειες, δηλαδή τον αποχαρακτηρισμό εγκλημάτων, και καταλήγοντας σε απλές ορολογικές αλλαγές χωρίς καμία έννομη συνέπεια.

Ποινικά απολιθώματα

Με την πάροδο των ετών, πράξεις που παλαιότερα θεωρούνταν εγκληματικές παύουν να αποτελούν εγκλήματα και οι αντίστοιχοι όροι απεκδύονται τη νομική τους σημασία. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων ποινικά κολάσιμων κατά το παρελθόν πράξεων που σήμερα είναι κοινωνικά αποδεκτές και δεν έχουν πλέον θέση στον Ποινικό Κώδικα (ΠΚ) είναι η **επαιτεία**, η **αλητεία**, η **μονομαχία** και η **μοιχεία**.

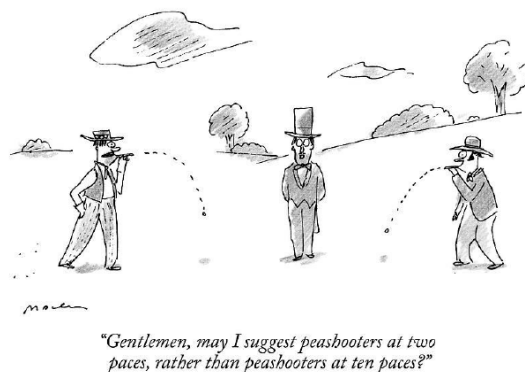
Το έγκλημα της **επαιτείας** αποτελούσε έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης και για να έχει η εν λόγω συμπεριφορά αξιόποιο χαρακτήρα έπρεπε, σύμφωνα με το άρθρο 407 ΠΚ, να τελείται με συγκεκριμένα κίνητρα. Αυτά ήταν η φυγοπονία, η φιλοχρηματία και η συνήθεια. Κατά συνέπεια, η προσφυγή στη βοήθεια αγνώστων από πραγματική οικονομική ένδεια και για λόγους άμεσης επιβίωσης ή συντήρησης του προσώπου ή των οικείων αυτού δεν συνιστούσε αξιόποιο πράξη. Το αδίκημα της επαιτείας καταργήθηκε το 2018, ενώ είχε ήδη παλαιόθεν κατακριθεί για τον λόγο ότι δεν

μπορούσε να προσδιοριστεί το έννομο αγαθό που προσέβαλλε η εν λόγω συμπεριφορά.

Το έγκλημα της **αλητείας** προβλεπόταν στο άρθρο 408 ΠΚ ως εξής: «Όποιος στερείται τα μέσα συντήρησης από φυγοπονία ή εξαιτίας ροπής του προς την άτακτη ζωή και περιπλανιέται στη χώρα ή περιφέρεται συνεχώς σε κάποιον τόπο χωρίς να έχει μόνιμο κατάλυμα τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών μηνών». Το εν λόγω έγκλημα καταργήθηκε το 1994. Ωστόσο, μπορεί η επαιτεία και η αλητεία να καταργήθηκαν ως εγκλήματα, αλλά η «παραμέληση αποτροπής από επαιτεία ή αλητεία» εξακολουθούσε να τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι έξι μηνών ή με χρηματική ποινή, μέχρι την κατάργηση του σχετικού εγκλήματος με τον νέο Ποινικό Κώδικα τον Ιούνιο του 2019¹.

Το 2010 καταργήθηκαν και οι αναχρονιστικές και μηδέποτε εφαρμοσθείσες διατάξεις των άρθρων 316-321 του Ποινικού Κώδικα περί **μονομαχίας**. Αξίζει να σημειωθεί ότι προβλεπόταν ποινή φυλάκισης μέχρι έξι μηνών σε όποιον προκαλούσε σε μονομαχία κάποιον με όπλα και σε όποιον αποδεχόταν τέτοια πρόκληση, ανεξάρτητα από το αν επακολουθούσε τελικά ή όχι η μονομαχία. Αν τώρα διεξαγόταν τελικά η μονομαχία με όπλα, το πλαίσιο ποινής ήταν διαφορετικό ανάλογα με το αν είχε συμφωνηθεί η μονομαχία μέχρι θανάτου ή όχι. Βαρύτερη ποινή περιέμενε όποιον με πρόθεση παραβίασε τους κανόνες της μονομαχίας ή τους συμφωνημένους όρους της και εξαιτίας αυτής της παραβίασης σκότωσε ή τραυμάτισε τον αντίπαλό του. Εξάλλου, δεν έμεναν ατιμώρητοι ούτε οι μάρτυρες και οι άλλοι βοηθοί της μονομαχίας, ούτε και τα μέλη συμβουλίου τιμής (!) που συνήλθε για να αποφασίσει αν θα γίνει ή όχι η μονομαχία. Τέλος, ποινή περιέμενε και τον διευθυντή εφημερίδας ή περιοδικού όπου καταχωριζόταν δημοσίευμα σχετικό με την πρόκληση ή τη διεξαγωγή μονομαχίας, καθώς και όποιον διηγείρε άλλον σε μονομαχία με τρίτον.

Έγκλημα αποτελούσε, άλλωστε, και η **μοιχεία**, το οποίο καταργήθηκε το 1982. Ο ΠΚ δεν περιείχε ορισμό της μοιχείας, αλλά ο Άρειος Πάγος είχε ορίσει τη μοιχεία ως την αθέμιτη σαρκική ομιλία δύο διαφόρου φύλου προσώπων, από τα οποία το ένα ή και τα δύο ήταν έγγαμα². Προσβαλλόμενο έννομο αγαθό ήταν ο θεσμός του γάμου και η παραβίαση της αμοιβαίας υποχρέωσης πίστεως των συζύγων. Το έγκλημα θεωρούνταν τετελεσμένο με την πραγμάτωση της σαρκικής μίξης, χωρίς να απαιτείται αποπεράτωση της συνουσίας.

Οι εξελίξεις στο οικογενειακό δίκαιο

Η επίδραση των κοινωνικών εξελίξεων στη νομοθεσία γίνεται ιδιαίτερα αισθητή στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, του οποίου η φυσιογνωμία άλλαξε ριζικά το 1982-1983. Αναχρονιστικές διατάξεις όπως η διάκριση των τέκνων σε «γνήσια» και «εξώγαμα» και η πρόβλεψη διαζυγίου μόνο για υπαίτια παραπτώματα και όχι σε συναινετική βάση καταργήθηκαν. Οι όροι «γνήσιο» και «εξώγαμο» τέκνο αντικαταστάθηκαν από τους όρους «τέκνο γεννημένο σε γάμο» και «τέκνο γεννημένο εκτός γάμου / χωρίς

¹ Με έναρξη ισχύος την 1^η Ιουλίου 2019.

² Βλ. ΑΠ 172/1956 ΠοινΧρ ΣΤ', σ. 376 και ΑΠ 246/1957 ΠοινΧρ Ζ', σ. 463.

γάμο». Η μεταρρύθμιση συνεχίστηκε το 1996 με νέες διατάξεις για την υιοθεσία και την επιτροπεία ανηλίκων, ενώ το 2002 προστέθηκε στον Αστικό Κώδικα ολόκληρο κεφάλαιο που ρυθμίζει την ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή. Τέλος, το 2015 θεσμοθετήθηκε και το σύμφωνο συμβίωσης.

Ευφημισμός στο πτωχευτικό δίκαιο

Ένα παράδειγμα ορολογικής μεταβολής που δεν συνεπάγεται έννομες συνέπειες, αλλά συντελέστηκε καθαρά για λόγους πολιτικής ορθότητας μπορεί να αντληθεί από το πτωχευτικό δίκαιο. Με την εισαγωγή του νέου Πτωχευτικού Κώδικα, το 2007, ο όρος *πτωχός* αντικαταστάθηκε από τον όρο *οφειλέτης*. Η συγκεκριμένη νομοθετική επιλογή έχει επικριθεί έντονα από τη θεωρία, όπως άλλωστε και η χρήση του όρου *αφερεγγυότητα* αντί του όρου *πτώχευση*.

Όπως έχει παρατηρηθεί³, το πτωχευτικό δίκαιο δεν είναι το δίκαιο των *πενήτων*, εκείνων, δηλαδή που στερούνται περιουσίας, αλλά το δίκαιο των *πτωχών*. Το επίθετο *πτωχός*, που προέρχεται ετυμολογικά από το ρήμα *πτώσσω*, σημαίνει *ταπεινωμένος, μαζεμένος, επαίτης*. Πρόκειται για το πρόσωπο που ταπεινώνεται οικονομικά απέναντι στον κοινωνικό περίγυρό του, επειδή (χωρίς καταρχήν να το έχει επιδιώξει) προδίδει τις οικονομικές προσδοκίες του, καθώς δεν είναι σε θέση να εκπληρώσει, γενικευμένα, τις οικονομικές υποχρεώσεις που ανέλαβε κατά την ανάπτυξη της δραστηριότητάς του. *Πτωχός* ή *πτωχέυσας* είναι εκείνος που αδυνατεί να πληρώσει τα χρέη του και *πτώχευση*, αντίστοιχα, είναι η κατάσταση της αδυναμίας πληρωμών. Ο όρος *χρεοκοπία*, από την άλλη, χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την υπαίτια άρνηση πληρωμών ή την υπαίτια πρόκληση της αδυναμίας πληρωμών και ορθά χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει το ομώνυμο έγκλημα στα άρθρα 171επ. του Πτωχευτικού Κώδικα και 398 ΠΚ (το οποίο, όμως, προσφάτως καταργήθηκε με τον νέο Ποινικό Κώδικα).

"Oh, them? They're old bankruptcy."

Κατά συνέπεια, το πτωχευτικό δίκαιο είναι το δίκαιο της αδυναμίας ενός προσώπου να αποπληρώσει τα χρέη που έχει δημιουργήσει. Δεν συνιστά, κατ' ακριβολογία, δίκαιο *αφερεγγυότητας*, που σημαίνει την ανυπαρξία *εγγύης*, δηλαδή ασφάλειας, η οποία μπορεί να οφείλεται είτε σε ανεπάρκεια περιουσίας είτε σε προσωπική αναξιοπιστία του οφειλέτη. Αντίθετα, η αδυναμία πληρωμών μπορεί να οφείλεται απλώς σε αδυναμία ρευστοποίησης περιουσιακών στοιχείων τα οποία συνιστούν επαρκή για την ικανοποίηση των χρεών περιουσία και δεν συνιστά υποκειμενική κρίση αλλά πραγματική κατάσταση. Υποστηρίζεται, συνεπώς, ότι κακώς ο όρος *Insolvenz* ή *insolvency* ή *insolvabilité* μεταφράστηκε στον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1346/2000 του Συμβουλίου ως *αφερεγγυότητα*, καθώς προέρχεται από το λατινικό *solvere* και σημαίνει την αδυναμία πληρωμής, ακριβώς δηλαδή ό,τι και ο όρος *πτώχευση* στα ελληνικά.

Τα άτομα με αναπηρίες

Τόσο το Σύνταγμα της Ελλάδας όσο και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατοχυρώνουν τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή στην κοινωνική,

³ Ψυχομάνης Σ., *Πτωχευτικό Δίκαιο*, Γ' έκδοση, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σ. 2-5.

οικονομική και πολιτική ζωή. Τα εν λόγω άτομα καλούνταν στο παρελθόν *ανάπηροι*, όρος ο οποίος επιβιώνει ακόμη και σήμερα, ιδίως στο δίκαιο κοινωνικής ασφάλειας (π.χ. στον Κώδικα Πολεμικών Συντάξεων), καθώς και στο κείμενο διεθνών συμβάσεων που έχει συνάψει η Ελλάδα, μεταξύ των οποίων και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης⁴. Μέχρι προσφάτως τα άτομα με αναπηρίες καλούνταν *άτομα με ειδικές ανάγκες*. Ο εν λόγω όρος είχε επικριθεί συχνά ως παρωχημένος, ανακριβής και μειωτικός για τα άτομα με αναπηρίες. Ο όρος απαντούσε (και απαντά ακόμα) σε αρκετά νομοθετήματα, στα οποία έχει γίνει προσπάθεια να αντικατασταθεί.

Για παράδειγμα, σύμφωνα με το άρθρο 96 του ν. 3542/2007, όπου στις διατάξεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας αναφέρεται ο όρος «*άτομα με ειδικές ανάγκες*» ή ο όρος «*άτομα με μειωμένη κινητικότητα*» αντικαθίσταται από τον όρο «*Άτομα με Αναπηρίες (ΑμεΑ)*». Αντίστοιχα, ο ν. 2817/2000 αντικατέστησε τον όρο «*άτομα με ειδικές ανάγκες*» με τον όρο «*άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*», όταν γίνεται αναφορά σε άτομα που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Παράλληλα, είχε επικρατήσει για ένα διάστημα, ιδίως στον προφορικό λόγο, και η χρήση του όρου *άτομα με ειδικές ικανότητες*, ο οποίος είχε επικριθεί ως υποκριτικός και υποτιμητικός για τα άτομα με αναπηρίες, καθώς, αντί να ευνοεί την ένταξή τους, υπογραμμίζει τη διαφορετικότητά τους.

Εξάλλου, προβληματισμό έχει προκαλέσει και η χρήση του ίδιου του όρου *άτομα με αναπηρίες* στον πληθυντικό, καθώς δημιουργεί την εντύπωση πως συντρέχουν στο πρόσωπο του ίδιου ατόμου περισσότερες αναπηρίες. Ως ορθότερη προτείνεται η χρήση του όρου *άτομα με αναπηρία*, ο οποίος έχει υιοθετηθεί στη μετάφραση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία⁵, καθώς και της απόφασης 2010/48/ΕΚ του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2009, σχετικά με τη σύναψη, από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, της σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (ΕΕ L 23 της 27.1.2010, σ. 35–36)⁶.

Τέλος, κατά διαστήματα, έχει προταθεί η αντικατάσταση των όρων που περιγράφουν τις επιμέρους αναπηρίες από περιφράσεις χάριν της πολιτικής ορθότητας. Για παράδειγμα, αντί της γαλλικής λέξης *aveugle* (τυφλός) προτείνεται να χρησιμοποιείται ο όρος *non-voyant* (μη βλέπων) κ.λπ. Περαιτέρω, έχει προταθεί η αντικατάσταση του αγγλικού όρου *impaired* από τον όρο *challenged* (π.χ. αντί του *visually/aurally impaired* να χρησιμοποιείται ο όρος *visually/aurally challenged*).

Κριτική θεώρηση

Όπως κατέστη σαφές, η νομική γλώσσα απηχεί τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις κάθε εποχής. Καθώς η ηθικοκοινωνική απαξία κάποιων πράξεων μειώνεται ή εξαλείφεται, αυτές αποποινικοποιούνται ή απεγκληματοποιούνται αντίστοιχα. Πέρα, όμως, από τους όρους των οποίων η κατάργηση από το νομικό λεξιλόγιο συνεπάγεται έννομες συνέπειες, υπάρχουν και όροι οι οποίοι αντικαθίστανται από άλλους, χωρίς αυτό να συνεπάγεται την παραμικρή έννομη συνέπεια. Στην περίπτωση των τελευταίων θα πρέπει να διακρίνουμε σε όρους των οποίων η αντικατάσταση ήταν επιβεβλημένη για βάσιμους λόγους κοινωνικής ευαισθησίας και εξάλειψης των διακρίσεων (π.χ. εξώγαμα τέκνα, ανάπηροι, άτομα με ειδικές ανάγκες) και

⁴ Στο μέρος I σημείο 15 του Χάρτη γίνεται αναφορά σε «κάθε ανάπηρο πρόσωπο» (*disabled person* και *personne handicapée* στα επίσημα κείμενά του).

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:em0029>.

⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:32010D0048>.

σε όρους των οποίων η αντικατάσταση ήταν αμφίβολης σκοπιμότητας και υπαγορεύθηκε αποκλειστικά από λόγους πολιτικής ορθότητας (π.χ. πτωχός).

Υποστηρίζεται συχνά ότι η πολιτική ορθότητα είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, καθώς η γλώσσα διαθέτει μηχανισμούς άμυνας και οι περιφράσεις που η πολιτική ορθότητα συνεπάγεται αντίκεινται στην αρχή της ήσσονος προσπάθειας. Η χρήση ευφημισμών δεν είναι πάντοτε εύστοχη και οδηγεί συχνά σε τεχνητές κατασκευές που δεν συνάδουν με το γλωσσικό αισθητήριο. Για παράδειγμα, η χρήση της λέξης *challenged* για οποιαδήποτε σωματική ή πνευματική αναπηρία υποστηρίζεται ότι είναι κάθε άλλο παρά ευφημιστική και ότι, κατά συνέπεια, το αποτέλεσμα της διορθωτικής προσπάθειας είναι ως επί το πλείστον αρνητικό.

Γνώμη μας είναι ότι ο χρόνος θα δείξει για κάθε νέο όρο ξεχωριστά αν αυτός θα επικρατήσει και θα καθιερωθεί στους κύκλους των ειδικών του κλάδου καταρχάς και του ευρέος κοινού κατ' επέκταση. Σημαντικό ρόλο θα παίξει ο σκοπός που εξυπηρετεί η εισαγωγή κάθε νέου όρου και κατά πόσον αυτός θα κριθεί δικαιολογημένος και άξιος επιδίωξης με βάση τις κρατούσες κοινωνικές αντιλήψεις.

ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Μπαχαρικά: Μια σύντομη ετυμολογική και ιστορική αναδρομή

ΤΗΣ ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΛΑΜΠΡΟΥΣΗ

Ο όρος «μπαχαρικό», παρότι αναμφίβολα πέρασε στα ελληνικά μέσω της τουρκικής γλώσσας (στην οποία η λέξη «μπαχαρικό» λέγεται «baharat») έχει την αρχική του προέλευση στα αραβικά, όπου η λέξη baḥr (بحر) σημαίνει «θάλασσα» και γενικότερα «υδάτινη έκταση» (βλ. τοπωνύμια του τύπου Baḥr al Ghazāl «θάλασσα των γαζελών», ποταμός του Νότιου Σουδάν). Ας σημειωθεί ότι η λέξη πέρασε και από τα Αραβικά στα Σουαχίλι, γλώσσα bantu με έντονες αραβικές επιρροές, ως bahari «θάλασσα».

Η σημασιολογική ολίσθηση που υπέστη η λέξη baḥr από «θάλασσα» σε «καρύκευμα» οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την πρώτη χιλιετία μ.Χ. και μέχρι την επικράτηση του ευρωπαϊκού επεκτατισμού τον 16ο και τον 17ο αιώνα, το εμπόριο των μπαχαρικών σε όλον τον Ινδικό Ωκεανό ήταν στα χέρια των αραβικών φυλών στα νότια της Αραβικής Χερσονήσου, και πιο συγκεκριμένα στα χέρια του Σουλτανάτου του Ομάν και του Σουλτανάτου της Υεμένης. Για πολλούς αιώνες οι ναυτικοί και έμποροι Ομανοί και Υεμενίτες αλώνιζαν τον Ινδικό Ωκεανό με τα πολύ χαρακτηριστικά ιστιοφόρα τους, τα dāwa (دابة - αγγλ. dhow, γαλλ. boutre) – τα οποία, σημειωτέον, εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται ακόμα και σήμερα τόσο στα παράκτια νησιά της Ανατολικής Αφρικής που για αιώνες αποτελούσαν εδάφη του Σουλτανάτου του Ομάν, όπως η Ζανζιβάρη και η Πέμπα, όσο και στον Περσικό Κόλπο – ακολουθώντας τους εποχιακούς μουσώνες που τους έφεραν από τον Ιούνιο στα παράκτια της Ινδίας (Κεράλα) και στα νησιά του ανατολικού Ινδικού Ωκεανού (νήσοι Μολούκες, Ρεϊνιόν κ.λπ.) και από τον Οκτώβριο πίσω στην Αραβική Χερσονήσο και μέχρι τα νησιά της Ανατολικής Αφρικής (Ζανζιβάρη, Μαδαγασκάρη). Οι Άραβες ναυτικοί εμπορεύονταν κυρίως τα μπαχαρικά που ήταν ο πλούτος όλων αυτών των παράκτιων και νησιωτικών περιοχών, διοχετεύοντάς τα στην Ευρώπη με τη μεσολάβηση πρώτα των Γενουατών και Βενετσιάνων εμπόρων κατά τη Βυζαντινή περίοδο και ύστερα μέσω των Οθωμανών, οι οποίοι εξάπλωσαν την κυριαρχία τους σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο. Είναι προφανές ότι η εμφάνιση του όρου «baharat» (τα «θαλασσινά») στα τουρκικά ανάγεται στην εποχή εκείνη. Στη συνέχεια, από τον 17ο αιώνα και εξής, οι Ευρωπαίοι, και ιδίως οι Ολλανδοί με την Ολλανδική Εταιρεία των Ανατολικών Ινδιών, παραγκώνισαν τους Άραβες και απέκτησαν σχεδόν το μονοπώλιο στο εμπόριο των μπαχαρικών από τον Ινδικό Ωκεανό προς την Ευρώπη.

Μερικές παραπομπές:

- Sherif, Abdul. Slaves, spices & Ivory in Zanzibar. 1987. James Currey London & Tanzania Publishing House.
- <https://byzantinemporica.com/monsoon-trade-system/>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Dhow>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Spice_trade
- https://en.wikipedia.org/wiki/Dutch_East_India_Company

ΟΡΟΛΟΓΙΑ

Μικρά ορολογικά

ΤΟΥ ΤΑΣΣΟΥ ΑΓΓΕΛΙΔΗ

Ενώ οι όροι παράγονται ακατάπαυστα στις μεγάλες χώρες και γλώσσες στη Δύση που παράγουν τεχνολογία (και δεδομένα),

*Big data**Internet of things**deep learning,**data mining*

και πολιτισμό,

*installations,**performances,*

νέες κοινωνικές συμπεριφορές,

*Astroturfing**Body shaming**Mansplaining**Flaming**Passive aggressive,*

νέα προϊόντα,

*smartphone,**tablet,**iPad ...,*

νέες ιδέες και νέες τάσεις,

*politically correct,**Influencer,**Mindfulness,*

νέα κινήματα,

*vegetarianism,**me too,**climate change,*

νέες γεύσεις,

Umami

νέες εφαρμογές στο διαδίκτυο,

*facebook,**Twitter,**Instagram ...,*

και φυσικά πολιτικές εξελίξεις που αφήνουν το αποτύπωμά τους στη γλώσσα,

*Grexit**PIGS**Brexit**Brexiting* (και ως ανέκδοτο),

ενώ παλιές πρακτικές βαφτίζονται με νέες εξευγενισμένες ονομασίες,

*fake news,**flaming,**trolling,*

ωστόσο και μικρές χώρες και γλώσσες, π.χ. στον παγωμένο Βορρά, μπορούν να παράγουν ορολογία, με άλλες λέξεις και σημεινόμενα στον τομέα του πολιτισμού, τις μαθαίνουμε σιγά σιγά

*hygge,**lykke,**lagom,*το προχωρημένο *Döständing,**flygskam*

(Η ανησυχία για την κλιματική αλλαγή οδηγεί πολλούς ευαισθητοποιημένους σε θέματα περιβάλλοντος να επανεξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο ταξιδεύουν. Μάλιστα, στη Σουηδία, εφευρέθηκε αυτή η νέα λέξη για «την ντροπή που συνδέεται με την πτήση»)

Εμείς δημιουργούμε επίσης σε διάφορους τομείς:

*κριθαρότο,**τραχανότο,**κορεκτίλα.*

Προηγουμένως όμως είχαμε μάθει και λέξεις απ' την Ιαπωνία, λόγω του ιδιαίτερου πολιτισμικού περιεχομένου τους, όπως π.χ.

ικεμπάνα, σούσι, καμικάζι, manga.

Και η ουγγρική γλώσσα δάνεισε κάποιες λέξεις:

kocsi (car) (originally referred to a carriage, and came from the name of the post town Kocs in western Hungary).

Αλλά και πολλές άλλες γλώσσες, προφανώς, προσέφεραν τον οβολό τους για να καταστεί η αγγλική γλώσσα **lingua franca**.

